

DUŠAN TŘEŠTÍK

MÝTY KMENE ČECHŮ

(7.–10. století)

TŘI STUDIE KE
„STARÝM POVĚSTEM
ČESKÝM“

N LN NAKLADATELSTVÍ
LIDOVÉ NOVINY

„POVĚST O PRAOTCI ČECHOVI“ FUNGUJE v současném českém historickém vědomí jako romantická pohádka, která si nezasluhuje, aby byla brána vážně. Jinak je tomu ale kupodivu v historickém bádání. Jen část historiků odmítla pověst úplně jako učený výmysl, většina v ní viděla přinejmenším vzdálený ohlas „pravé lidové“ pověsti a hledala v ní alespoň nějaký opravdový „historický základ“. V diskusi se braly v úvahu dvě verze pověsti. Nejstarší, kterou přináší Kosmas ve své kronice, psané okolo roku 1120:¹

Když do těchto pustin vstoupil člověk, ať to byl kdokoli – neznámo s kolika lidmi –, hledaje příhodných míst k lidským přibýtkům, přehlédl bystrým zrakem hory a dolů, pláně a stráně, a tuším kolem hory Řípu mezi dvěma řekami, Ohří a Vltavou, prvá zřídil sídla, prvá založil obydlí a radostně na zemi postavil bůžky, jež s sebou na ramenou přinesl. Tehdy starosta (senior), jehož ostatní jako pána provázeli, mezi jiným takto promluvil ke své družině: „Druhové, kteří jste nejednou snášeli se mnou těžké trudy cesty po neschůdných lesích, zastavte se a obětujte oběť příjemnou svým bůžkům (penates), jejichž zázračnou pomocí jste konečně přišli do této vlasti, kdysi osudem vám předurčené. To jest ona, to jest ona země, kterou jsem vám – jak se pamatuji – častokrát sliboval, země nikomu nepoddaná, zvíře a ptactva plná, sladkým medem a mlékem vlhnutí, a jak sami pozorujete, podnebím k obývání příjemná. Vody jsou všude hojné a nadobyčej rybnaté. Zde se vám nebude ničeho nedostávat, protože nikdo vám nebude škoditi. Ale když takový, tak krásný, a tak veliký kraj jest ve vašich rukou, rozvažte, jaké by bylo vhodné jméno pro tuto zemi.“ Ti hned jako z božského vnuknutí zvolali: „Poněvadž ty, otče, sloveš Čech (Boemus), kde najdeme lepší nebo vhodnější jméno, než aby i země slula Čechy (Boemia)? Tehdy starosta, jsa dojat touto předpovědí svých druhů, jal se z radosti libati zemi, maje radost, že se má nazývat jeho jménem, pak vstal a obojí dlaň zdvíhaje k nebeským hvězdám, takto počal mluvit: „Vítej mi, země zaslíbená, tisícerymi tužbami od nás vyhledávaná, kdysi v časy potopy lidu zbavená, nyní na památku lidstva nás zachovej bez pohromy a rozmnožuj naše potomstvo od pokolení do pokolení.“

Další, zčásti samostatnou verzi, nacházíme pak v české rýmované kronice tzv. Dalimila, která vznikla po roce 1314. Dalimil znal Kosmovu kroniku a zpracovával ji, zde však přináší podstatně více než Kosmas:²

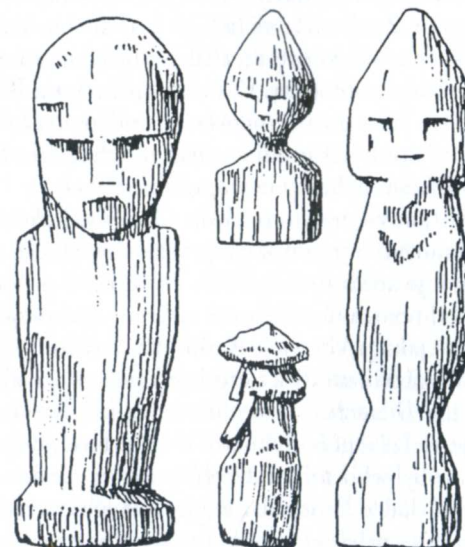
*V srbském jazyku³ jest země,
jiež Charvátí jest jmě.
V tej zemi bieše lech,
jemuž jmě bieše Čech.
Ten se mužobojstva⁴ dočini,
pro něž svú zemi provini.⁵
Ten jmieše bratruov šest,
pro něž jmieše moc i čest,
a ot nich mnoho čeledi,
již jedné noci Čech osledi.⁶
I vybra se se vším z země,
jiež bieše Charvátí jmě.
I bra se lesem do lesa,
dietky své na plecí nesa.
A když dlúho lesem jide,
k velikému hvozdu přide.
Tu se stešče⁷ čeledi jeho.
I vece Čech: „Ach, běda skutka mého,
že jste vy pro mě v tejto núzi
a jsú pro mě váši domové hustí luzi.“⁸
I vece Čech k svému sboru:
„Podejděm pod tuto hóru!
Dětem a skotu odpočinem
a snad se tuto s túhú minem.“⁹*

*Zajtra u pravé zóře¹⁰
by Čech sám sedmý¹¹ na tej hóře,
a s niež všichnu zemi ohleda
a dále jim jíti neda
řka: „Máme zemi po své vóli,
zvěři, ptákóv, ryb, včel dosti,
ot nepřátel dosti tvrdosti.“
Jako by se dnes na púšti stalo,
kdežto by jim nic nepřekázalo.
Ale s té hóry na zemi zřechu,
pro to tej hóře Říp vzděchu.*

*Prvé chleba nejměchu,
jedno maso a ryby jediechu.
Prvé léto laz vzkopachu,
druhého léta rádlem vzórachu.
Ale že jich starostě Čech diechu,
proň zemi Čechy vzdiechu.*

Již na první pohled je zřejmé, že Kosmova verze je neúplná. Pavel Josef Šafařík, František Palacký¹² a mnozí další (vlastně až po současnost)¹³ proto mínili, že pozdní Dalimil přece jenom zachoval některé motivy Kosmovy ústní předlohy, staré „lidové pověsti“, především údaj, že Čechové přišli z Chorvatska. Nemohlo to ale být dalmátské Chorvatsko, pravlast Slovanů, z níž Čechové jedině mohli přijít, přece neležela na jihu, ale na východě. Existovalo však ještě jedno Charvátsko, to o němž mluví Konstantin Porfyrogenetos jako o „Bílém Charvátsku“.¹⁴ To muselo podle Šafaříka ležet někde za Karpatami, tedy na východě. Je proto zřejmé, že Dalimil si spletl toto Bílé Charvátsko, o němž se mluvilo v pověsti, s dalmátským Chorvatskem a umístil je na Balkán.

Jinak – v plně pozitivistickém duchu – viděl problém Lubor Niederle. O žádnou „lidovou“ pověst tu nešlo, vše je Kosmův učený výmysl. Ten mohl nanejvýše znát nějakou bezvýznamnou místní pověst

„Dědci“ z Novgorodu,
10.–11. století

o hoře Říp, takovou, z jakých vůbec sestavoval své bájně dějiny Čech.¹⁵ Na Dalimilovi se pak podle Niederla podepsala učená teorie o ilyrském neboli panonském původu Slovanů, již prý vytvořil autor ruské *Povesti vremennych let* na počátku 12. století. Snažil se spojit původ Slovanů s biblickým vyprávěním o původu národů a zejména s genealogií potomků Noemových tím, že učinil Slovany potomky Jafetovými. Potom prý mu napadlo, že cesta z místa rozchodu národů v Babylónu do Evropy vede přes Balkán a usoudil z toho, že Slované přišli z Balkánu, z Ilyrica a z Podunají. Tento názor prý měli převzít polští kronikáři, jako první *Bogufal* v roce 1253. Z Polska se teorie dostala do Čech a zde se s ní seznámil Dalimil.¹⁶

Obě vysvětlení ale mohou sotva uspokojit. Ukážeme si ještě, že karpatské Bílé Charvátsko je výmyslem historiků. Konstantin je ztotožňoval s panstvím Boleslava I., zřejmě proto, že k němu patřil i *gens* Charvátů. Ten však nemohl v žádném případě sídlet v Malopolsku, s největší pravděpodobností obýval Slezsko. Byl to však lid poměrně mladý, vznikl nejspíše až po polovině 9. století a po polovině 10. století zanikl v přemyslovském a pak piastovském panství.¹⁷ Z tohoto slezského Charvátska Čech nejenom přijít nemohl, především to ale nemohlo po polovině 10. století nikoho napadnout.

Niederlův nápad, že to byla cesta Jafetových synů do Evropy, která přivedla ruského autora na myšlenku, že Slované pocházejí z Balkánu, je možno jen těžko brát vážně. Platilo by to totiž pro všechny evropské národy, žádný z nich ale svou vlast na Balkáně nehledal – to za prvé. Za druhé: měla-li by tato teorie vzniknout na Rusi, bylo by přirozené očekávat, že ruský autor bude myslet především na sebe, na východní Slovany. Cesta ze Sinearů na Rus ale ovšem přes Balkán nevede. A za třetí: středověcí učenci nevažovali jako moderní archeologové studující prehistorické migrace. Šíření národů neviděli v geografickém, nýbrž genealogickém rámci.

O tom všem by snad bylo možno při troše dobré vůle přece jenom diskutovat, mimo diskusi je však skutečnost, že Niederlova filiace pramenů je zcela jistě falešná. Ve starších polských kronikách se motiv původu Slovanů z Panonie vůbec nevyskytuje. Není u Galla Anonyma, stejně jako u Vincence Kadlubka, u něhož pouze „Vandalové“ (Poláci) dobývají Korutany a odtud se jejich vůdce Krak vrací k Visle.¹⁸ Chybí i u tzv. *Drzierzwy*,¹⁹ kompilace, vniklé okolo roku 1320. Poprvé vystupuje ve *Velkopolské kronice* (Niederlově „Bogufalovi“). Ta mluví podle „starobylých knih“ o třech bratřích, Lechu, Rusu a Čechovi, synech Pana, vládce Panonie, „matky a kolébky všech národů slovanských“.²⁰ Líčí také příchod Lecha, Čechova bratra, do země a založení Hnězd-

na: „Když však Lech se svým potomstvem putoval přes rozlehlé hvozdy, tam kde (nyní) je polské království, přibyl konečně do jistého půvabného místa, kde byla velice rozlehlá úrodná pole, hojnost ryb a divé zvěře a tam postavil své stany. A chtěje tam vystavět první příbytky, aby zajistil uchování sobě a svým řekl: ‘Zahnížděme se!’ Odtud se i ono místo podnes nazývá Hnězdno, to jest ‘stavění hnízda’.“²¹

Obsaženo je to vše v obšírnější verzi prologu kroniky. Stručnější verze prologu některých dalších částí kroniky byla obsažena v nezachovaném rukopise Jana Hodějovského z Prahy. Zde nic takového není, zato je zde jmenován Přemysl II. Velkopolský (korunován 25. června 1295, zemřel 8. února 1296) jako „nyní panující král“. Znamenalo by to, že kronika sice vznikla v letech 1295–1296, Lech, Čech a Rus však v ní nebyli, dodal je teprve někdy ve druhé polovině 14. století autor širší verze prologu.²² Je ovšem také možné, že tehdy vznikla vůbec celá kronika a že stručný prolog z Hodějovského rukopisu je nějakou mystifikací.²³ Ať se již přikloníme k tomu či onomu názoru, je zřejmé, že Lech pochází z Čech, ať již vzorem byl Dalimil či dokonce teprve Pulkava rozvíjející Dalimila²⁴ nebo jí konečně byla z Čech pocházející obecná ústní tradice.

O podrobnou analýzu této otázky se pokusila Brigida Kürbisówna.²⁵ Poukázala právem na to, že vyprávění o založení Hnězdna Lechem je evidentní vložkou do textu kroniky, částí nějakého původně samostatného epického vyprávění, na které ukazuje úvodní „však“ (*autem*): „Když však Lech ... putoval ...“ To se nevztahuje na nic, co by bylo obsaženo předtím v textu kroniky, odkazuje to na něco jiného. Struktura tohoto vyprávění odpovídá plně eponymickým legendám, zejména české. Nelze však prokázat, že by autor *Velkopolské kroniky* přímo užil Kosmy, Dalimila, či Pulkavy. Spíše se zdá, že znal nějakou českou ústní tradici, kterou možná spojil s domácí hnězdenskou tradicí o vzniku Hnězdna.

Jádrem sporu je přitom ovšem Dalimilův „lech Čech“. Udělal velkopolský kronikář svého Lecha, bratra Čechova, z tohoto lecha s malým l, nebo ho „vyrobil“ z polských Lechitů analogicky jako Kosmas Bohema z Bohemů nebo Dalimil Čecha z Čechů? Jenže odkud by vzal Lechity? Ty jmenuje na jednom místě Vincencius Kadlubek ve 12. století,²⁶ nemůže však jít o „lidi Lecha“. Muselo by jít nanejvýše o „lidi Lestka“, známé postavy bájně genealogie krakovských panovníků. *Lechitae* – „Lestkovici“ by pak měli své jméno od „lsti“. Tak to pochopil autor *Slezsko-polské kroniky* z let 1285–1287: „Poláci byli nazýváni Leši (*Lechi*) proto, že ve válkách užívali spíše klamů a lsti než síly.“²⁷ To ovšem není odkaz na Lecha, nýbrž na Vincenciova „lstivého“ Lestka.²⁸ Ale ani z něho své Lechity mistr Vincencius nevytvořil.²⁹ Udělal

je z Lechů, Ljachů, ruského jména Poláků. To se původně nevztahovalo na Poláky, nýbrž na Lędziany, gens sídlící na Volyni a v Sandoměřsku, o němž mluví *Povest vremennych let* jako o Ljaších.³⁰ At vykládáme tyto (a další méně důležité) údaje jakkoliv, jisté je jen jedno: o Lechovi a jeho lidu neví nikdo před *Velkopolskou kronikou*.³¹ Lech této kroniky tedy nevznikl z Lechitů a zřejmě ani ne z Ljachů. Předpokládat nějakou domácí hnězdenskou tradici o původu hradu, v níž by vystupoval Lech, nemáme nejmenší důvod. Lech vznikl opravdu nejspíše z „lecha“, nepochází z Polska, ale z Čech. Niederle se mýlil.

V Čechách se nejpozději na konci 13. století pověst o Čechovi spojovala i s původem Poláků. U Dalimila to není zřejmé, jasně ale vystupuje toto spojení v tzv. *Chronicon imperatorum et pontificum bavaricum*.³² Je to pramen prakticky neznámý a v literatuře dosud většinou přecházený mlčením.³³ Probereme si ho proto podrobněji.

Chronicon je na první pohled běžná kronika císařů a papežů, jaké vznikaly zejména ve vrcholném středověku po desítkách.³⁴ Liší se však od průměru velice svérázným pojednáním látky, zejména v partii věnované dějinám císařů. Všichni ostatní autoři více či méně mechanicky kompilovali, náš kronikář však byl přímo posedlý snahou najít v těchto dávných dějinách svou současnost, identifikovat její kořeny. Snažil se zejména zjistit pradávne počátky současných národů, zejména německých,³⁵ ale – a to je další výjimka – i slovanských. Není snadné zjistit, kde psal. Nepochybně to však muselo být na území intenzivních česko-polsko-německých styků, není ale jisté zda jím bylo opravdu Bavorsko. Svědčila by pro to znalost poměrů v Bavorsku³⁶ a také poněkud větší zájem o Bavorské než o ostatní německé kmeny,³⁷ proti tomu ale mluví jeho vývod Bavorů od Gótů „nakažených výkaly nejhoršího učení ariánského“. Vulfila pro ně sice přeložil Bibli, ale protože se v latině tehdy užívalo dvojhlasek ae, oe, au, eu, přeložil i tyto dvojhlasý, takže Bavoři jich užívají na rozdíl ode všech ostatních „synů Jafetových“ – Germánů dodnes. Proto přijali, „podle zvuku pokrouceného jazyka a barbarství mravů“, jméno „Bavoři“. ³⁸ Bavor „bubčí jako vůl“ (*boat ut bos*, tj. užívá dvojhlasý oa místo ay), napsal jen o něco později Petr Žitavský,³⁹ opakuje zřejmě rozšířený posměšek na adresu Bavorů. Těžko tedy uvěřit, že by právě toto mohlo posloužit Bavorovi k výkladu původu svého kmene. Vlastní bavorská etnogenetická legenda, jak ji známe již od 12. století, vypadala úplně jinak.

Ze slovanských zemí znal kronikář především Čechy a Polsko. Věděl, že Přemysl II. byl pátým českým králem⁴⁰ a znal polské podání o tom, že tělo sv. Vojtěcha bylo nejprve uloženo v klášteře v Třeběšně.⁴¹ Z nějakého důvodu ale nejmenuje českého krále mezi sedmi kurfirty, ačkoliv o té

to skutečnosti jistě věděl.⁴² Slušné informace měl i o Rusi, znal Kyjev (*Kywe*)⁴³ na Dněpru (*Neper*), za nímž je „nyní“ tak zvaná „Horní Rus“. ⁴⁴ Rozuměl zřejmě slovanským řečem, protože slovanská jména podává ve foneticky správném znění⁴⁵ a uvádí také správnou etymologii jména Poláků jako *campestres*.⁴⁶ Neporozuměl ale slovanskému názvu Němců – podle něho „Nemet“ odvozuje od antického jména Špýru „Nemeta“, prý kdysi hlavního města „Teutonie“, vyvráceného Římany.⁴⁷

Kronika je dovedena do roku 1291, vznikala však v době, kdy bylo tělo Přemysla II. ještě uloženo ve Znojmě (od dubna 1279), tj. předtím než bylo roku 1297 přeneseno Václavem II. do Prahy.⁴⁸ V oddílu o papežích je zmíněna volba Mikuláše IV. roku 1288, ne však jeho smrt 4. dubna 1292.⁴⁹ Můžeme tedy její napsání klást do let 1291 (1292?) až 1297. Jejimi hlavními prameny byly kronika Martina z Opavy a kronikářský oddíl Zlaté legendy Jakuba de Voragine, použity byly ale i mnohé další.⁵⁰

Autor samozřejmě znal tradiční biblickou genealogii národů, v rozporu s veškerou dosavadní tradicí jejího výkladu ale prohlásil Slované a Rusy za syny Chámovy.⁵¹ Ztotožnil je s Mauretánci,⁵² což znamená, že je umístil do tradičního „dílu Chámova“, do Afriky, zatímco Skoty, Angly a všechny severní ostrované, včetně Skandinávců, spolu s národy Germanie, Alemanie a Galie považoval za syny Jafetovy.⁵³ Synové Chámovi – Slované – ale později zaútočili na Asii, kde dobyli Babylón na synech Semových a na Evropu, kde obsadili území mezi Dněprem, Vislou a Dunajem.⁵⁴ Jafetitě, nemohouce snést jejich útok, před nimi ustoupili a vyklidili Slovanům území mezi Rusí a Rýnem. Úsadili se na ostrovech od Gotlandu až po Island, pak však opět zesílili a obsadili znovu Velkou a Malou Skythii a pronikli až za své původní hranice, utlačující Slované.⁵⁵

V dalším se pak autor pokouší identifikovat soudobé germánské národy ve starých dějích pomocí rovnic jako *Quadi et Sarmatae id est Francones et Brabantini ... Alemani id est Turingi et Saxones*⁵⁶ a při tom si všímá i Slované. Vypráví podle Huga z Fleury⁵⁷ o válkách Justiniana I. s Vandaly, „tj. s celým Slovanstvem“. Justinianův vojevůdce Belisar tehdy porazil krále Gelimera ve Vandalii „zvané Ungaria“⁵⁸. Další válku se Slované svedl Justinian II. (685–695, 705–711) a mnohé z nich zahubil: „Potom Justinian II. vytáhl proti Slovanům a mnoho z nich pobil. Tehdy prechajíce před ním přišli někteří z nich na pole germánská a tato pole našli prázdna – neboť Germáni byli povražďeni a zahnáni Huny – a to od Visly, která byla, protože byla hranicí, nazývána vandalským tokem, až po Sálu; a když je obsadili, nazvali sami sebe podle těch polí ve svém jazyce Poláky, to jest polními lidmi podle polí. V těch do-

bách také Bohem Slovan, prchaje se vším svým příbuzentvím z Uher, vstoupil do doliny Germánie, zpusťšenou vražděním Hunů ji obsadil a zanechal své jméno potomstvu i dolině.⁵⁹

To nás zajímá především, musíme si však nejprve objasnit autorovu podivnou konstrukci spojující Slovaný s Chámem, Afrikou a Vandaly. Ztotožnění Slovanů s Vandaly bylo běžné a také se vázalo na dnešní Uhry. Již na počátku 9. století⁶⁰ byla země Avarů nazývána zemí Vandalů podle původních sídel Vandalů v Karpatské kotlině. Zde, na avarsko-karolinském pohraničí bylo také přeneseno na Slovaný.⁶¹ Spolupůsobila při tom také podobnost germánského názvu pro Slovaný, Wenden, se jménem Vandalů.⁶² Ve 12. století je přejal v Polsku Vincenc Kadłubek, který také pod vlivem zmínky v Isidorových *Etymologiích* o vandalské řeči⁶³ ztotožnil Vislu s touto „řekou Vandalů“,⁶⁴ přičemž není vyloučeno, že tu působila také reminiscence na staré kmenové jméno Vislanů, kteří se tak „povandalštěním“ Visly stali „učeně“ Vandaly.⁶⁵

To však nevysvětluje, proč náš kronikář udělal ze Slovanů nejenom Vandaly, ale i Mauretánce, syny Chámovy, sídlící v Africe. Jestliže ale vyjdeme z jeho ztotožnění Slovanů s Vandaly, musíme předpokládat, že odněkud věděl o vandalské říši v Africe – v Mauretánii – a to ho vedlo nutně k domněnce, že tito Vandalové-Slované byli původně africtí Mauretánici. Musel pak vysvětlit, jak se dostali do Evropy, která přece patřila Jafetitům-Germánům. To ho vedlo k výkladům o vzájemných bojích Slovanů s Germány, o slovanské ofenzivě a germánské protiofenzivě. Tady se neřídil žádnou učenou teorií, ale skutečností. Vysvětloval vlastně německou kolonizační expanzi na východ ve 13. století.⁶⁶ Kuriózní ovšem je, že když četl u Hugona z Fleury o Belisarově tažení proti Vandalům roku 533, přehlédl, že šlo o výpravu do Afriky a ne do Vandalie-Uher.

Za úvahu ovšem stojí i fakt,⁶⁷ zda našeho kronikáře nevedlo ke připsání Slovanům původu od Hama známé splývání *Sclavus* – Slovan a *sclavus, esclave* – otrok, k němuž došlo zřejmě v severní Itálii, Benátkách a Janově ve 12.–13. století, kde hlavní masu otrockého „obchodního artiklu“ tvořili Slované. Chám byl totiž proklet svým otcem a učinen otrokem svých bratrů (*Gen.* 9,20–27). Proti tomu ale svědčí skutečnost, že kronikář užívá důsledně formy *Slavus* a ne *Sclavus*. Spíše by bylo možné, že přejal svou hamitskou genealogii Slovanů od střeoevropských Židů. Ti totiž už od 10. století nazývali Slovaný Kananejci podle syna Chámova Kanaana.⁶⁸ Benjamin z Tudely, španělský Žid cestující ve druhé polovině 12. století po Evropě, zaznamenal, že Židé bydlící v *Isklabonii* (ve slovanské zemi – zřejmě Čechách) nazývají tuto zemi Kanaan, „protože „obyvatelé té země prodávají své syny a dcery všem národům světa, podobně jako to činí obyvatelé země Rusia“.⁶⁹

Kanaan ale není v kronice nikde zmíněn, spíše se tedy zdá, že opravdu jediným důvodem pro připsání hamitského původu Slovanům bylo opravdu ztotožnění s Vandaly sídlícími v Africe, „dílu Chámově“.

Velkopolská kronika nemohla být již z chronologických důvodů předlohou pro Dalimila, zdá se naopak, že předlohou byla česká pověst v nějaké slovesně fixované, ne nutně latinské podobě. Dějová kostra všech čtyř v úvahu přicházejících textů je totožná a zřetelně odkazuje k jakési společné předloze. Stačí si srovnat:

Kosmas	Chronicon imperatorum	Dalimil	Velkopolská kronika
–	z Uher	ze země jménem Charvátí	(z Panonie)
Bohemus	Bohem Slovan (stejně jako Poláci)	lech Čech	Lech
–	se vším svým příbuzentvím	měl šest bratrů a mnoho čeledi	se svým rodem
–	uprchl (před Justiniánem II.)	(uprchl jakožto vrah a psanec)	–
(do pusté země)	do vylidněné doliny	k velikému hvozd	veliký hvozd
vkročil	vkročil	přišel	přišel
hledaje místa vhodná k obývání	–	–	k jakémusi půvabnému místu
země plná zvěře a ptactva, medem a mlékem oplývající	–	zvěři, ptákův, ryb, včel dosti	oplývající dostatkem ryb a zvěři
postavil na zem penáty (= dědky)	–	(děti- dietky = dědky)	–
založil první sídla	–	–	rozbil své stany
založil první stavby	(obsadil)	–	chtěje vystavět ... první příbytky
pravil	–	řka	řekl
Rozvažte, jaké by bylo vhodné jméno pro tuto zemi... „Poněvadž ty, otče, sloveš Čech (Boemus), kde najdeme lepší nebo vhodnější jméno, než aby i země slula Čechy (Boemia)?“	Zanechal své jméno svému potomstvu a dolině	Ale že z tej hory na zemi zřiechu, proto tej hoře Říp vzdiechu	Uhníždeme se! Proto se toto místo až podnes nazývá Hnězdno neboli hníždění.

Vraťme se však po této odbočce do 13.–14. století ke Kosmovi. Ten začíná rozdělením řeči po stavbě babylonské věže, kdy se lidský rod skládal z „asi“ 72 mužů, na něž také byly rozděleny řeči:⁷⁰ „Po vylití potopy a po změtení lidí, kteří se zlým úmyslem stavěli věž, pokolení lidské, skládající se tehdy asi z 72 mužů, bylo za takovou nedovolenou a nerozvážnou opovázlivost rozptýleno božskou mstou v tolik různých jazykových rodů, kolik bylo hlav mužských. A jak víme z dějepisného podání, každý z nich se toulal a přechal, a jsouce daleko široko rozptýleni bloudili po rozličných krajinách světa, a ač jich den ode dne ubývalo na těle, přibývalo jich mnohonásobně z pokolení do pokolení. A tak se lidstvo na boží, vše řídící pokyn rozšířilo po okrsku zemském tolik, že po mnoha stoletích konečně přišlo i do těchto končin Germánie. ... V jejích končinách směrem k severní straně daleko široko se rozkládá kraj, kolem dokola obklíčený horami ... Když do těchto pustin vstoupil člověk, ať to byl kdokoliv – neznámo s kolika lidmi – hledaje příhodných míst k lidským příbytkům...“

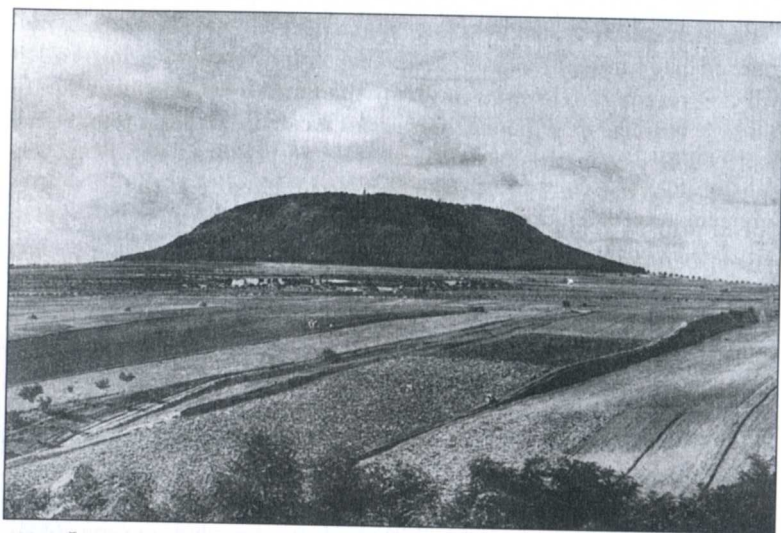
Obecně se mělo zato, že kronikář se tu prostě odvolává na Bibli. „Historické podání“, o němž mluví, sice nepochybně Bible je, jenomže v ní se o čísle 72 nikde nemluví. To vypočítali až její vykladači na základě v Bibli uváděné genealogie Noemových synů. Dospěli k číslu 72, Kosmas ale říká, že řeči bylo „asi“ 72, není si tedy jistý. Zřejmě tedy s obecným míněním nesouhlasil. Měl v tom důstojného předchůdce, sv. Augustin, který se opíral o text staršího překladu Bible do latiny, tzv. *Septuaginty*, a na jeho základě vypočítal číslo 73.⁷¹ Byl si jím na rozdíl od Kosmy jist, pražský děkan, který by přece nepochyboval o slovech takové autority, jakou byl Augustin, tedy zřejmě Augustina přímo neznal a četl spíše jen Isidorovy *Etymologie*. Isidor sice Augustina opsal a uvedl 73 synů Noemových, dodal ovšem, že *ut racio declarat* – „jak dá rozum“, vyplývá z toho 72 řečí.⁷² Tento podivný výrok, s kterým si rozum mohl sotva co počít, zapříčinil Kosmovo váhání. Až posud by tedy bylo všechno v pořádku, Kosmas prostě operoval běžnou učeností, ostatně nepřiliš vysoké úrovně.

V jednom podstatném bodě se ale s touto učeností, s téměř celou tradicí biblické exegese rozešel. Tvrdil totiž, že genealogie Noemových potomků nemluví o národech, ale o jednotlivcích (mužích).⁷³ V tom by s ním nemohl Augustin souhlasit, důrazně naopak upozorňoval, že tu jde *gentes, non homines* – „o národy a ne o lidi“, a po něm už o tom v křesťanském světě nikdo nepochyboval.⁷⁴ Kosmas je tedy jedinečnou výjimkou. Podle něho se lidské pokolení, skládající se původně ze 72 mužů (tj. rodin a ne kmenů či národů), množilo a šířilo po světě, až dospělo do Evropy. Běžné učení, šířené v tak po-

pulárních spiscích, jako byla *Joca monachorum*,⁷⁵ které Kosmas v žádném případě nemohl neznat, tvrdilo, že si tři Noemovi synové rozdělili tři světadíly, přičemž Jafetovi připadla Evropa. Ale ani v tomto bodě se Kosmas nepřipojil k obecnému názoru a trval na tom, že národy tehdy ještě neexistovaly. Nemuselo mu při tom vadit, že už tehdy přece existovalo 72 řečí, to už někteří teologové rozhodli ve prospěch priority řeči před národy. Kosmova autorita, Isidor, to vyjádřil jasně: *ex linguis gentes, non ex gentibus linguae exortae sunt* – „z řeči vznikly národy, ne z národů řeči“.⁷⁶ To ovšem znamená, že Kosmas musel předpokládat, že jednou z těch řečí byla čeština, či spíše „slovanština“, jak svou mateřštinu nazýval.⁷⁷ Jestliže běžné učení tvrdilo, že po stavbě babylonské věže vzniklo 72 řečí a z nich jaksi automaticky 72 národů, Kosmas to odmítal. Tvrdil, že ještě v době, kdy se lidstvo šířilo po světě ze Sinear, kde stála babylonská věž, do Evropy, do té její části, která se nazývá Germanie a do té země v Germanii,⁷⁸ které dali nově přichozí jméno Bohemie podle svého starosty Bohema, že tedy v této době žili lidé ve šťastném, přirozeném stavu, ve zlatém věku, který neznal zákony a uspořádanou lidskou společnost. Právě toto přesvědčení – naprosto nebiblické, jak ještě uvidíme, převzaté od antických stoiků – mu bránilo přiznat pro tuto dobu existenci národů.

Nepovažoval totiž za národ přirozeným rozrodem vzniklý „genskmen“, národem mu byl pouze *populus*, společenství lidí vzniklé na základě společných zákonů.⁷⁹ Bylo to zcela v římském duchu. Římané omezovali lidskou společnost jakožto organizované kulturní společenství prakticky jen na svou oikumenu. Za jejími hranicemi žili jen nekulturní, v řádné společnosti neorganizovaní barbari, a to spíše jen po zvířecím než lidském způsobu. Organizované lidské společenství bylo označováno jako *populus*, společenství vzniklé spojením se lidí podřídivších se jednotnému právu, aby dosáhli společného užitku. Podle stoiků to byli filosofové, králové zlatého věku, kteří shromáždili lidi v městská společenství a dali jim zákony. Ti barbari, jimž se tohoto dobrodiní nedostalo, žijí sice také ve společenstvích, ta jsou však dána pouze společným původem a ne právem, jsou to pouhé *gentes*. Proto také sv. Jeronym zásadně používal ve svém překladu Bible do latiny (tzv. *Vulgátě*) pro vyvolený lid Boží – Izrael zásadně termínu *populus* a pro ostatní pohanské národy termínu *gens*. Tím byl pro celý středověk kanonizován význam těchto pojmů, zejména pojmu *populus*.⁸⁰

Což znamená, že Kosmas nemohl historiku o Čechovi-Bohemovi „opsat“ z Bible, jak se často tvrdilo,⁸¹ i když měl při psaní jistě Mojžišovy děje na mysli.⁸² Bohemus nemohl být biblickým Mojžišem, protože ten

Hora Říp, střed české země

vedl do zaslíbené země *populus* Izraelitů, tedy hotový národ. Proto také nemůže být u Kosmy Říp Mojžíšovou horou, tou na níž zakončil své putování v čele národa. Příchodem do země a rozrozením se od jednoho „praotce“, vůdce a eponyma, nevznikal přece *populus*, ale pouhý *gens*, nějaká horda barbarů, a ne spořádané lidské společenství. Jenomže to byl právě smysl pověsti o Čechovi, tak jak ji máme zachovánu v ostatních verzích. Ta jednala o vzniku kmene-*gens* a ne národa-*populus*.

Kosmas takový závěr ovšem nemohl přijmout, protože řádný národ podle něho musel vzniknout teprve uzavřením „smlouvy“ s prvním knížetem, na základě zákonů a pro společný užitek. Příznačné je, že na Řípu nedostávají jméno Čechové, ale Čechy, ne kmen, ale země.⁸³ Ti lidé, kteří přišli se „starostou“ Čechem do země, nebyli národem, ale vlastně ani kmenem, byly to hordy nějakých divochů, kteří sice žili ve zlatém věku nevinnosti, neměli ale mezi sebou nic společného, nebyli spojeni žádnými vazbami, dokonce ani manželstvím.⁸⁴ Nemohli tedy ani mít nějaké společné jméno. Do české kotliny nepřišli Čechové, ale jacísi bloudící barbari. Nepocházeli odnikud, neměli žádný určitý původ. Pochopitelně, v opačném případě by přece již byli kmenem. „Býti odněkud“ je přece vždy jasnou etnickou identifikací. Je proto zřejmé, že Kosmas při zpracovávání staré pověsti o příchodu Čechů její nejpodstatnější část, jednající o původní vlasti a stěhování, prostě vynechal. Tato část je zachována teprve u Dalimila a v *Chronicon imperatorum*.

Kosmas jistě znal úplnou pověst obsahující údaje o původu, o důvodech a okolnostech stěhování. Ostatně i jeho vlastní text prozrazuje, že cituje nějakou širší látku. Bohemus říká při příchodu na Říp, že své družině slíbil tuto zemi,⁸⁵ o takovém slibu však nikde předtím není řeči. Hlavně je však zřejmé, že Kosmas nedokázal být při své úpravě staršího vyprávění důsledný. Bohemovi lidé nejsou opravdovými lidmi zlatého věku, znají základy společenského pořádku, podřizují se svému vůdci a mají také alespoň základy náboženství. Uctívají své *penates*, tedy předky. Nesou jejich zobrazení s sebou na ramenou a u cíle cesty, u Řípu, je složí na zemi a slavnostně jim obětují. Byli to oni, kteří je po cestě vedli, a oni jim tedy vlastně „zázračně“ poskytli novou vlast.⁸⁶ To rozhodně nesouhlasí s představou o Bohemových lidech jako o nahých, jen v kůžích zahalených divoších zlatého věku, žijících „po způsobu dobytka“,⁸⁷ kterou Kosmas rozvíjí jen o několik odstavců dále. Pražský děkan evidentně podlehl své předloze, citoval z ní více, než by měl, a porušil tak logiku své učené argumentace.

S *penaty* této Kosmovy a své předlohy měl potíže také Dalimil. Vydatel Dalimilovy kroniky ve *Fontes rerum Bohemicarum* Josef Jireček si povšiml, že ve verších

*I bra sě lesem do lesa,
dietky své na plecí nesa*

bychom očekávali spíše *dědky* než *dietky*.⁸⁸ Jde totiž jistě o Kosmovy *penates* – předky, které Bohemovi lidé nesou na ramenou. Nemohlo ale jít o omyl kopisty,⁸⁹ rukopisy mají vždy *dietky* a o dětech mluví také oba středověké německé překlady Dalimilovy kroniky. A konečně se Dalimil sám zmiňuje ještě jednou o dětech, které byly dlouhým putováním naveny (třebaže byly neseny na ramenou, je třeba dodat podle smyslu):

*I vece Čech k svému sboru:
„Podejděm pod tuto hóru!
Dětem a skotu odpočinem
a snad sě tuto s tůhú minem.“*

Chybu tedy udělal Dalimil sám a ne jeho opisovači. Neporozuměl prostě archaickému slovu, které bylo v jeho předloze. Tato předloha mluvila o nošení *dědků* na ramenou.⁹⁰ Dalimil to pochopil jako nošení starců (dědů) a ne jako nošení zobrazení předků, tento speciální význam mu byl již cizí. Musel se proto divit, proč Čechové táhli své

starce s sebou takovým podivným způsobem, a domníval se proto, že jde o omyl a že správně má jít o dívka, u nichž je takový způsob transportu samozřejmě přirozený.

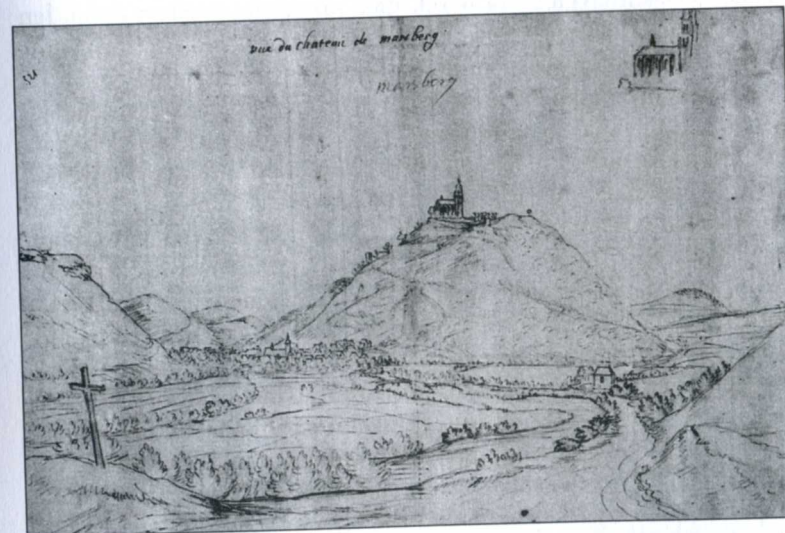
Dalším, podobně nesrozumitelným archaickým slovem je v Dalimilově textu pověsti lech: *V tej zemi bieše lech, jemuž jmě bieše Čech*. Jedná se tedy o apelativum, dnes mu však rozumíme stejně málo, jako mu očividně málo rozuměl už Dalimil. Je zachováno pouze v jeho kronice a pouze na tomto jediném místě. Ani v ostatních slovanských jazycích se nevyskytuje. Setkáváme se s ním ovšem jako s osobním jménem. V roce 805 se jeden český kníže nazýval Lech⁹¹ a známe i řadu místních jmen odvozených očividně ode jména Lech. Ukázali jsme si ale už výše, že Lechité nebo podobně nebylo původní jméno Poláků, toto jméno vzniklo teprve pozdě jako odvozenina od Lecha, bratra Čechova. Ten vznikl evidentně zase jen jako pokus o výklad nesrozumitelného apelativa „lech“ v české pověsti, ze sociální charakteristiky (lech) Čecha se udělalo jméno (Lech) a takto vzniklá osoba byla prohlášena za Čechova bratra. Tohoto Lecha pak najdeme ve *Velkopolské kronice*, ne však u Dalimila. Ve starší *Chronicon imperatorum* z konce 13. století sice polský bratr Čechův také nevystupuje, stěhování Poláků je však paralelizováno se stěhováním Čechů: jak Čechové, tak Poláci uprchli ve stejné době z „Uher“ a došli do svých nových vlastí. Čechové se pojmenovali podle Čecha (Bohema), Poláci však nevzali své jméno od nějakého Lecha, nýbrž od „poli“.⁹² Zdá se tedy, že ke vzniku vyprávění o Lechovi došlo někdy na konci 13. až počátku 14. století, avšak podle všeho v Čechách, ne v Polsku. Souvislost s polskými ambicemi Přemysla Otakara II. nebo pak, po roce 1300, s polským královským titulem Václava II. se tu přímo nabízí. To, že ji Dalimil, který by ji musel nejspíše znát, nevzal na vědomí, přitom nemusí být na závalu.

Případ dědků spojuje předlohy Dalimila i Kosmy. Dalimil slyšel *dědky* a mylně si to vyložil jako *diety*, Kosmas slyšel *dědky* a přeložil to správně do latiny jako *penates*. Slovanská slova *dědky*, *dziady* (podle nichž nazval Mickiewicz své *Dziady*) a podobně totiž znamenají „starci, předkové“, ale i (jako v Římě) „ochránci domu, domácí bůžkové“.⁹³ Mohli bychom sice uvažovat i o tom, že tvůrcem „dědků“ je Kosmas, který by přejal své *penates* z Aeneidy.⁹⁴ V tom případě by ale musela být na Kosmovi závislá i ústní předloha, jíž použil Dalimil, a tato předloha by musela překládat *penates* – *dědky*. Dalimil totiž *dědky* nezná, má místo nich *diety*. To je však značně nepravděpodobné, *dědkové* totiž nejsou žádná učená reminiscence na antickou literaturu, nýbrž živé postavy slovanské nižší mytologie. Jsou to před-

kové, ochránci domu a rodiny, jejichž zobrazení bylo v Kosmově době možno u Polabských Slovanů najít v každém domě. Latinské prameny o nich mluví jako o *penates*, ochráncích nejenom rodiny, ale i celých hradů.⁹⁵ Malé antropomorfní idoly, které známe z archeologických nálezů, představovaly asi nejčastěji právě tyto dědky.⁹⁶

Při stěhování do nového domu přenášeli Slované nejprve své dědky⁹⁷ a jejich ustavení na novém místě bylo proto totožné s jeho vzetím do vlastnictví – nebo spíše do „oprávněného užívání“, abychom neoperovali naprosto neadekvátním moderním pojmem vlastnictví. Půda či území se při něm stávaly „dědinou“, ne dědictvím v našem slova smyslu, nýbrž vlastnictvím „dědů“, „předků“. Pro majitele-držitele zaručovala „dědina“ právě onen oprávněný nárok, který ho činil „majitelem“.⁹⁸ Svobodní sedláci, držitelé dědin, se proto nazývali v přemyslovském státě 10.–12. století „dědici“.⁹⁹ Dědina zaručovala jak vlastnictví, tak svobodu, byla ztělesněním sociálního statusu jako celku. I svatý Václav byl „dědicem země české“ – jejím vlastníkem.¹⁰⁰

Takové zaujetí země nebo i jen prosté nastěhování se do nového domu bylo samozřejmě, jako vše důležité v životě archaických společností, rituálním aktem. Ve staré Indii doby véd se kupříkladu rituální zaujetí nové země odehrávalo prostřednictvím zápalné oběti na zvláště k tomu účelu zřízeném oltáři. Opakovalo se tak symbolicky stvoření světa a oltář se stával jeho středem,¹⁰¹ protože svět byl stvo-

Eresburg v Sasku. Posvátná hora Sasů, na které stál Irminsul vyvrácený Karlem Velikým. Kresba z roku 1730